

TÜRKİYE'DEN DIŞ GÖÇÜN 25. YILINDA : BEKLENTİLER ve GERÇEKLER

Prof. Dr. Nusret EKİN *

I. Giriş :

Türk ekonomik ve sosyal hayatında 1960'lardan itibaren ortaya çıkan «dış-göç» olayı, yarattığı etkiler ve getirdiği sonuçlar itibarıyla Cumhuriyet tarihimizin en önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Gerçekten 25 yıl sonra bugün yurt dışında, 2,5 milyona yaklaşan bir nüfus, 1 milyon bulan işçi, 900 bin civarında çocuk olarak oldukça büyük hacimlere ulaşan bir insangücü potansiyeli oluşmuştur.

Dış göçün 25. yılını aşarken bu sürecin bir envanterini yapmak, olayın Türk toplumundan neleri alıp, neleri götürdüğünü belirlemek, yapılan hataları ve beklenene nazaran ortaya çıkan sapmaları açık yüreklilikle tartışmak; bundan sonra uygulanacak politika tercihleri açısından vazgeçilmez bir zorunluluk olarak gözükmektedir.

Bugün özellikle Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerimizin, Batı ile ilişkilerimizi daha hızlı geliştirecek, daha insancıl manevi köprülerin kurulmasına ve Türk toplumun Batı ile daha da yaklaşımına imkân sağlayacak bir vasıtası olması düşünüldürken; maalesef bunun tam tersi bir eğilimin Batı ve Türk toplumlarında son yıllarda hızla yerleştiğini görüyoruz. Batı'nın birçok ülkesinde

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi.

Türk işçileri en kısa zamanda yurt-dışına çıkarılması gereken, kendi toplumlarıyla bütünleşmesi imkânsız bir nüfus grubu olarak düşünülürken; Türk toplumu, hatta tarihi geleneksel ilişkilerin bulunduğu bu ülkelere kendi vatandaşlarına yaptıkları kötü muamelelerden dolayı olumsuz hisler besleyen bir ülke durumuna girmektedir.

Batı'da çalışan Türk işçileri ise, ya kendi vatanlarına tekrar geri dönmeye başlamakta, ya da kendi evlerinin güvenliği içinde «video kasetlerini» seyrederek çalıştıkları toplumdaki izole bir şekilde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Kaldı ki Batı'da mevcut 2 milyonu aşkın nüfusumuza rağmen Türk işçileri organize bir baskı grubu da oluşturamamış, yapılan haksızlıklara karşı «lobbying» yapacak kitle iletişim vasıtalarıyla, kamu otoriteleriyle, o ülkenin baskı gruplarıyla ilişkiler kurabilecek bir topluluk da oluşturamamıştır. 25. yılın sonunda ortaya çıkan bu üzücü tablo, hangi faktörlerin etkisiyle doğmuştur?

II. Gönderenin Yanlış Yaklaşımları :

Konuya bizim uyguladığımız yanlış politikalar açısından yaklaşırsak, genellikle Türkiye'nin 1960'larda ortaya çıkan göç olayına çok hazırlıksız yakalandığını söyleyebiliriz. Gerçekten Türkiye ne bu olayın ortaya çıkabileceğini önceden kestirebilmiş, ne de gönderme konusunda yeterli ve etkin politikalar uygulayabilmiştir. Aslında göç olayının boyutlarını emek talep eden ülkenin isteklerinin hacmi ve niteliği belirlemektedir.

Fakat Türkiye o yıllarda şehirlerde birikmiş marjinal hizmet sektörlerinde çalışan, eksik istihdama tâbi, yarı-kentleşmiş milyonluk kitleler yerine; ülkenin geleneksel sektöründen, daha modern hayatın hiçbir imkândan yararlanmamış, «içine kapalı» tarım sektörünün insangücü kaynaklarına, yurt-dışı istihdamın kapılarını açmıştır. Özellikle o yıllarda köy kooperatifleri üyelerine, doğal afet bölgelerinin ve az gelişmiş yörelerin insanlarına bazı öncelikler tanımıştır.

Böylece modern kesimde ve her sektörde eğitim imkânlarından kısmen de olsa yararlanmış, modern sektör alışkanlıklarına bir nesil boyu yatkın hale gelmiş, insangücü kaynakları yerine; az gelişmişlikten doğan ikili yapı içinde geleneksel sektörde yaşayanların

Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler

tercih edilmesi, daha sonra ortaya çıkacak sorunların da ana nedenlerinden biri olmuştur. Bu dönemde yurt-dışma gönderilecek işgücünün bir ön-eğitime tabi tutulması teklifleri de fazla bir ilgi toplamamıştır.

III. Alanlarının Yanlış Yaklaşımları :

Türk işçisi çalıştıran ülkeler yönünden konuya baktığımızda ise, karşımıza başka yaklaşımların çıktığını görüyoruz. İlk yıllarda bu ülkelerden önemli bir kısmı daha sonra nasılsa geriye yollayacakları ümidiyle gelenlerde belirli bir gelişme önşartı aramamışlardır. Türkiye'de açtıkları «seçme bürolarında» dahi, bu ülkelerin esas itibarıyla gidecek işçinin fiziki gücünü ön planda tuttukları anlaşılmalıdır.

Ayrıca bu ülkelerin çoğunda belirlenmiş bir göçmen işçiler politikasının mevcut olmadığını da tesbit ediyoruz. Zaman içinde değişik iktisadi, sosyal ve siyasi faktörlerin etkisiyle asimilasyon, entegrasyon veya reentegrasyon tartışmalarının öncelik kazandığı anlaşılmalıdır. İlave olarak göçmen kabul eden ülkelerin bazılarında esasen mevcut şartların etkisiyle dini ve sosyal kutuplaşmaların hız kazanması karşısında, bu ülkelerin yöneticilerinin gelişmelere kayıtsız kaldıklarını, kendi toplumlarına zarar vermediği ve kendi içlerindeki yapısal bozuklukları daha da derinleştirdiği sürece, bu radikalleşmelere seyirci kaldıklarını da söylemek mümkündür.

Böylece sun'i bir şekilde geliştirilmeye çalışılan bölgecilik, dini ve siyasi kutuplaşmalar da yurt dışındaki Türk toplumunun yapısal bozukluğunu daha da hızlandırmış, toplumun bütünlüğü âdeta «mozaikleşme» sürecine girmiştir. Sonuçta 25 yıllık gelişme içinde, Türkiye'nin başlangıçta ümit ettiği beklentilerden önemli sapmalar ortaya çıkmıştır.

IV. Gönderenin Sık Değişen Kararsız Tebdirleri :

Genelde yurt dışına emek gönderen Güney Akdeniz ülkeleri arasında bu konuda en fazla kafa yoran, en fazla politika geliştiren ülkenin aslında Türkiye olduğunu görüyoruz. Fakat ne var ki bu politikalar, iyi düşünülmüş, geliştirilmiş, kararlı, sürekli ve anlaşılabilir

tedbirler olmadığı için ve özellikle yurt dışında çalışan işçilere iyi anlatılamadığından etkin sonuçlar vermemiştir.

Yaptığımız incelemelere göre, gerek istihdam açısından, gerekse işçi tasarruflarının yurda etkin bir şekilde aktarılması yönünden, ya da geriye dönüşte işçilerimizin toplum ve ekonomi ile bütünleştirilmesi bakımından, ileriye sürülen ve uygulanmaya çalışılan politikaların sayısı elliye yaklaşmaktadır. Bunlar içinde özellikle âdeta bir «Türk modeli» olarak sıfatlandırılabilir «işçi şirketleri» hareketli, çok sayıda faktörün etkisiyle önemli ölçüde başarısızlığa mahkûm olmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü «Dünya İstihdam Politikası» çerçevesi içinde Türk işçi şirketleri hareketini «yeniden intibak projesi» olarak Tunus, Fas, Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerine, Yunanistan, Yugoslavya gibi Avrupa ülkelerine tavsiye etmiştir.

Ancak dağıntık politikalar yüzünden, Türkiye'nin göç olayından, ekonomik ve sosyal yönden yeterli faydayı sağladığını söylemek zordur. Politika yetersizliğinden yurt dışında yaşarken ve çalışırken karşılaşılan sorunlar, anavatanla olan ilişkiler, nihayet yurda tekrar geri dönüşte ortaya çıkan sorunlar, âdeta bir daire gibi halkın her diliminde kendini ortaya koymuştur. Türkiye bu sorunlara değişik bakanlıkların birbiriyle uyumlu olmayan çabaları içinde çözüm bulmaya çalışmıştır. Böylece nasıl kentleşen işçiler büyük şehirlerde kendi sorunlarının çözümünü hemşeri kahvelerinde arıyorlarsa, yurt dışındaki işçilerimiz de yaşarken ve çalışırken karşılaştıkları sorunun çözümünü, o ülkelerin «Bahnhof'larında» aramaya başlamışlardır. Böylece sorunlar birikmiş ve çözülmesi zor bir yumağa dönüşmüştür. Yurt-dışı işgücü akımının 25 yıllık geçmişi içinde aşağıdaki temel eğilimleri belirlemek mümkündür :

V. Ortaya Çıkan Genel Eğilimler :

1 — Eski Problemlerden, Yeni Sorunlara :

Gerçekten göç olayının ortaya çıkardığı sorunlar dinamik bir oluşum içindedir. İlk yıllarda ortaya çıkan örneğin «domuz eti» veya «exportçular» sorunu, günümüzde yerini vize problemlerine, çocuk sorunlarına veya seçimlerde oy kullanma problemlerine terk etmiştir. Bu bakış açısı içinde sade resmi örgütler kurulması yetmemekte, ayrıca bu örgütlerin zaman içinde değişen sorunlara etkin ve esnek çözümler bulması da gerekmektedir.

Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler

2 — İstihdam Ümitlerinden, İşçi Dövizlerine :

İlk yıllarda işsizlik baskısı altında «yurt dışına her yıl 100 bin işçi göndermek, emek arzında 100 binlik bir azalma meydana getirecek ve bu yoldan istihdam sorununu çözümüne katkıda bulunulacaktır» diye düşünülmüştür. Gerçekten Türkiye 1970'lere kadar yurt dışına her yıl yüzbin civarında işçi yollamıştır. Fakat ne var ki 1973'ler enerji krizinden sonra, Batı'ya işçi-göçü keskin bir şekilde azalmış ve bozulan dış ekonomik ilişkilerden dolayı işçi dövizleri büyük bir önem kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar daha sonraki yıllarda petrol üreten Arap ülkelerine kısmi de olsa bir işçi-göçü ortaya çıkmışsa da, bu işçi-göçü, Batı Avrupa emek piyasalarına nazaran çok hudutlu kalmıştır.

Aslında bu işçi-göçü hiçbir zaman yalnız başına bir istihdam politikası olamamıştır. Nitekim Türkiye'nin 25 yılda Avrupa'ya yolladığı işçi sayısının toplamı, kabaca Türkiye'nin iki yılda ülke içinde yaratmak zorunda olduğu istihdam imkânları kadardır.

3 — Döviz Fazlalığından, Durgunlaşan İşçi Dövizlerine :

Daha önce de değindiğimiz gibi 1973 yılı «istihdamdan dövize dönen» dikkatlerin başlangıç yılı olmuştur. Gerçekten 1972 yılma gelindiğinde Türkiye'de döviz fazlalıkları 2,5 milyar dolara varmıştır. O zamanki münakaşalar içinde bu durum yurttan enflasyon yaratan bir para pompalama mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Burada iktisatçı bakımından sorulacak sorular açıktır; Türkiye gelişme sürecini hangi model içinde sürdürecektir? Döviz geldiği vakit enflasyon olmakta, işçi dövizleri gelmediği zaman ise, sanayileşme hızı kesilmektedir.

Daha sonraki yıllarda hızla artan enflasyon ve dış ekonomik ilişkilerden doğan açıklar, Türkiye'yi 1978'lerde büyük bir ekonomik bunalımın içine getirmiş, Türkiye bu yıllarda ihracatı ile ithalatının yarısını dahi karşılayamayan bu ülke durumuna girmiş, dış krediler tamamen durmuş ve teorik olarak Türkiye âdetta iflas etmiştir. Fakat bu dönemde dikkati çeken bir olay gözlenmiştir: Türk ekonomisi bütün bu olumsuz faktörlere rağmen ayakta kalabilmiş, ithalat tamamen durduğu halde sanayi «kendi bulduğu dövizlerle» büyük sıkıntılar içinde varlığını sürdürebilmiştir. Hangi olay buna imkân ver-

miştir? Yıllardır yurt dışında çalışan işçilerin dövizleri sun'î teneffüs yoluyla da olsa Türk ekonomisinin yaşamını sürdürmesine imkân sağlamıştır.

Yurt dışında çalışan işçilerimiz 10 milyar dolarlık yıllık gelirleri içinde 5 milyar dolarlık kısmını tasarruf ettiklerine göre, bunun iki milyarı resmi kanallardan, bir o kadarı da resmi olmayan kanallardan yurda girmekte ve bir kısmı da tasarruf olarak yurt-dışı bankalarda birikmektedir. Bu tasarruflarının miktarının 15-20 milyar dolara ulaştığı da hesaplanmaktadır. Ayrıca çok büyük miktarlara varan sosyal sigorta fonları ve yasaların iyi bilinmemesinden, takip edilmemesinden doğan ve yılda 1 milyar dolara ulaşan vergi kayıplarını da dikkate alacak olursak; bütün bu yurt-dışı döviz kaynaklarında, Türkiye'nin âdeta mucizevi bir şekilde sanayi toplumuna geçişini gerçekleştirebilecek bir potansiyel mevcut gözükmektedir.

4 — Yurt dışındaki istihdamdan, Yurt dışındaki İşsizliğe :

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen Avrupa ve özellikle Federal Almanya'daki ekonomik konjoktürün 1960'lardan itibaren bu ülkelerde işgücü kaynakları bulma sorununu gündeme getirdiğini görüyoruz. Avrupa geleneğine bağlı ülkeler içinden ve sosyalist ülkelerden gelen işçiler ile bu sorunu çözümlene çabaları yeterli olmamış, çok bakır olan yeni insan gücü kaynaklarına yönelme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye her yıl ortaya çıkan iş taleplerini dahi karşılayamaz duruma girerken, özellikle kadın işçi taleplerinin artmaya başlamasıyla, daha sonraki yıllarda işçileri eşleri ile birlikte yollama modeline geçilmiştir.

Ne var ki 1973 bunalımını takip eden dönemde Avrupa ekonomilerinin durgunluğa girmesi ve yakın tarihlerde A.B.D.'nin uyguladığı ekonomik politikalar, Türk işçilerinin çalıştığı birçok ülkede işsizlerin sayısını, göçmen işçilerin üzerine çıkarma eğilimi göstermiştir. Böylece göçmen işçilerinin istihdamları, çalıştıkları ülkelerin işsizlik sorunlarının bellibaşlı nedenlerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır.

Aslında bu yaklaşım temelde birçok noktadan yanlıştır. Örneğin bu ülkelerde, işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde Türk işçileri çalışmamakta, bu ülkelerin işsizleriyle Türk işçileri arasında esas itiba-

Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler

rıyla vasıf, iş-kolu, statü itibarıyla bir ilişki de bulunmamaktadır. Kuşkusuz Avrupa emek piyasalarındaki işsizlik karşısında uluslararası anlaşmalar dikkate alınırca, kendilerinden vazgeçilecek işçiler Türk işçileri değil, Yugoslav, İspanyol, Kuzey Afrikalı işçiler olması gerektiği de yeterli derecede vurgulanamamıştır. Kaldı ki işsizlik baskısından bahseden A.E.T. ülkelerinin, İspanya ve Portekiz gibi geleneksel işgücü fazlalıkları olan ülkeleri tam üye olarak almak için yoğun çabalar sarfettikleri de bilinmektedir.

5 — Batı Avrupa'dan, Arap Ülkelerine :

1973'lerden sonra Batı Avrupa ülkelerinde işgücü talebinin keskin bir şekilde azaldığı dönemde, petrol üreten Arap ülkelerinde yavaş bir seyir de takip etse, yeni işgücü talepleri ortaya çıkmıştır. Esas itibarıyla Libya, Suudi Arabistan, Irak, Ürdün, Körfez ülkelere giden bu işçilerin miktarı günümüzde ikiyüzbini aşmaktadır. Arap ülkelere giden Türk işçilerinin Batı Avrupa'ya giden işçilerden önemli özellik farkları taşıdığı da anlaşılmaktadır. Bu farkları şöylece sıralayabiliriz :

- a) Bu işçilerin tasarruf eğilimleri Batı Avrupa'ya nazaran daha yüksektir,
- b) Bu işçilerin eş ve çocuk sorunları yoktur. Bekâr işçi olarak tek başlarına gitmektedirler,
- c) Esas itibarıyla bir Türk inşaat şirketiyle birlikte gitmekte ve Türk işverenlerin yanında çalışmaktadırlar,
- d) Bu ülkelerde çalışan işçilerin tasarruflarının zorunlu transferi için tedbirler geliştirilmiştir,
- e) Bu ülkelerin bazılarının paraları «convertable» değildir,
- f) Tasarrufların transferlerinde güçlükler ortaya çıkmaktadır,
- g) İşçi göndermede resmi kurumlar yerine, şirketlerin etkinliği sürmektedir,
- h) İşçi gönderme süreçleri, dış ülkede çalışma ve yaşama koşulları, çok taraflı anlaşmalar yerine, ikili anlaşmalara ve ya hiçbir güvenceye dayanmamaktadır,

- 1) Bu ülkelerin hemen birçoğunda Türk işçilerinin alışık bulunduğu bireysel ve toplu iş ilişkileri yerine, çok daha farklı bir bir çalışma düzeni mevcuttur,
- i) Bu ülkelere yollanan işçi sayısı Avrupa ülkelerine nazaran oldukça hudutlu bir hacme varmaktadır.

6 — Gidiş ve Yerleşmeden, Ülkeye Tekrar Dönüşe :

Yurt-dışı göç olayının ilk on yılında Türkiye sorunun esas itibarıyla yurt-dışına gidiş ve orada yerleşip çalışma boyutlarıyla yoğun bir biçimde ilgilenmek zorunda kalmıştır. 1980'lerden sonra ise, yurda dönüş sorunları dikkati çekecek bir şekilde gündeme gelmiştir. Özellikle Federal Almanya'da «Geri Dönüşü Teşvik Kanunu»nun kabul edilmesiyle yurda tekrar dönüşte bariz bir hızlanma gözlenmeye başlanmıştır. Bu temel gelişme eğilimini bu istikamete yönlendiren bellibaş faktörleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz :

a) Entegrasyon Eğiliminden, Reentegrasyon Tercihine :

İşçilerin çalıştıkları ülkeyle bütünleştirilmesi eğilimi hızla yerini, göçmen işçilerin kendi ülkeleriyle bütünleştirilmesi görüşlerine terk etmiştir. Bu arada geri dönüşü teşvik yasalarının çıkarılması yanında, yatırımların göçmen gelen ülkelere kaydırılması, emek ithali yerine sermaye ihracı görüşlerinin yaygınlaşması değişik şekildedeki teknik yardımlar, reentegrasyon tercihlerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

b) Sorunların Gönderenden, Alana Kayışı :

Göçmen işçinin problemlerinin özellikle gönderen ülkeden ziyade işçi kabul eden ülkelere kaydığını görüyoruz. Bu durum esas itibarıyla işçi gönderme sürecinin fonksiyonunu yitirmesi yanında, ülkenin bu süreci belirli oranda kurumlaştırmasından da kaynaklanmaktadır.

c) Dış Ülkede Çalışma Sorunlarından, Yaşama Sorunlarına :

Yurt dışındaki işçilerimizin yıllar içinde sanayi işçiliğine hızla intibak etmeleri, hatta birçok işletmede sadakat, disiplin ve işe bağ-

Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler

lılıkları ile tercih edilir işçi haline gelmelerine mukabil, yaşamadan doğan konut, sosyal intibak gibi sorunlarının yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

d) Misafir İşçiden, «Azınlığa» :

Türk işçilerinin ilk yıllarda karşılaştıkları misafir işçi davranışının gittikçe hızla ve özellikle işçilerimizin yurt dışında kalış sürelerinin uzamasıyla bir azınlık sorununa dönüşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Gerekten Kara Avrupa'sında ekonominin hızla geliştiği dönemlerde bu işçilerin ekonomik yararlarından söz edilmesine karşılık, durgunluk dönemlerinde sorunlarının yerini sosyo-psikolojik faktörlere terk etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım sürdürüldüğü zaman kuşkusuz göçmen işçiler sorunu bir «azınlıklar» soruna dönüşecektir.

e) Yabancı İşçiye Gösterilen Anlayıştan, Husumete :

Zaman içinde Türk işçilerinin örf ve âdetlerinden veya yabancı bir topluma intibaktaki sorunlarından ortaya çıkan güçlükler anlayışla karşılanırken, bunlar şimdi küçültücü hikayelerin ve böylece taraflar arasında husumete yönelen duyguların gelişmesinin belli-başlı kaynağı olmuştur.

f) Yabancı İşçinin İktisadı Analizinden, Siyasi Yaklaşımlara :

Yabancı işçiler sorunu çalıştıkları topluma yaptıkları iktisadi katkılar, ekonominin kalkınma hızı, talep hacmi, bankalardaki tasarrufları, işçilik maliyeti üzerine etkileri yönünden analiz edilecekleri yerde, Avrupa birliği içinde yeni siyasi dengeler ve tercihler açısından ele alınmaya başlanmıştır.

a) Laik İncelemelerden, Dini Yaklaşımlara :

İlk dönemde yabancı işçiler sorununa yapılan yaklaşımlarda dini motiflerin çok fazla etkin olmadığını görüyoruz. 1974'lerden sonra ki ikinci dönemden itibaren ise Müslümanların yabancı işçi olarak kabul edildikleri yeni bir analiz tarzı ortaya çıkmıştır. Nitekim «Time» dergisi de 1983 Aralık sayısında «Gönderene İade Ediniz» başlıklı incelemesinde, Avrupa'da göçmen işçi olarak Hıristiyan olmayan işçileri saymıştır.

h) Göçmen İşçiden, Göçmen İşçi Ailesine :

Gelişme eğilimlerinin bir diğeri de göçmen işçiler sorununun işçinin bizatihi kendisinden, aile üyelerine doğru kaymasıdır. Göçmen işçi çalıştıran ülkelerin işçiden ziyade işçi ailesinden doğan sorunlara daha büyük bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle göçmen işçinin ikinci ve hatta üçüncü nesil çocukları, göçmen işçinin eşi, çok yoğun sorunlar ağı içinde bulunmaktadır. Hatta günümüzde yurt-dışı göç sorunlarını, işçi çocuklarının sorunları olarak görmek dahi mümkündür.

1) Yabancı İşçiler Sorunundan, Türk İşçiler Sorununa :

25 yıllık bir uygulamadan sonra ortaya çıkan gelişmelerin belki de en üzücüsü özellikle Orta Avrupa'da yabancı işçiler sorununun «bir Türk işçiler sorunu»na dönüşmesidir. Örneğin Kara Avrupa'sı ülkelerinde yabancılar sorunundan bahsedildiği zaman maalesef günümüzde hemen akla Türk göçmen işçileri gelmektedir. Bu gelişme hangi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır? Bu hususta ne gibi stratejiler uygulanmaktadır? Bütün bu sorunların açıkça tartışılması ve buna göre politikaların oluşturulması gerekir.

7 — Çok Taraflı Anlaşmalardan, İki Taraflı Anlaşmalara :

1960'larda Türkiye ikili anlaşmalarla yurt dışına işçi yollarken, bilindiği gibi ö yıllarda başka bir oluşumun içine de katılmış ve 1963 yılında AET ile ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Böylece bir yandan AET ile ilişkileri hızla gelişirken, esas itibarıyla Türk işçileri AET'ye üye ülkelerde çalışmaya başlamışlardır. Burada Türkiye yönünden önemli olan husus, yurt dışı işçi sorunlarını ikili anlaşmalar seviyesinden, AET sosyal politikası içinde çözülmesi gereken sorunlar haline dönüştürmektir.

1986'da Türk işçilerinin AET içinde «serbest dolaşımı»na hazırlanan Türkiye'nin, 1983 yılında geri dönüşü teşvik yasasıyla karşılaşması çok üzücü bir gelişmedir. Bize göre Türkiye hiç olmazsa yurt dışında bulunan Türk işçilerinin güvenliği açısından AET ile tam entegrasyonu hızla gerçekleştirmelidir. Böylece Topluluk üyesi ülkelerde çalışan Türk işçilerinin buldukları ülkelerde çalışırken ve yaşarken karşılaştıkları sorunlar, Topluluğun kendi üyesi yabancı işçiler için geliştirdiği sosyal standartlar içinde çözümlenmesi gereken sorunlar haline dönüşecektir.

Türkiye'den Dış Göçün 25. Yılında Beklentiler ve Gerçekler

Aslında Türkiye halihazırda dahi yurt dışında çalışan işçilerimiz açısından «Ortaklık Konseyi» kararları ile oldukça ileri seviyede haklara kavuşmuştur. Şimdi bütün hüner, bu anlaşmaların hükümlerine işlerlik kazandırmak ve böylece bir yazarın dediği gibi «hiçbir alternatifi kalmamış gönüllü dönüş» modelini hızla bertaraf edecek tedbirleri geliştirmektir.

Kuşkusuz bunun da yolu vizelerin kaldırılması, tam üyelik başvurusunun gerçekleşmesi ve Türk işçilerinin serbest dolaşımının da uygulamaya konulmasıyla tamamlanacak bir iktisadi, sosyal ve siyasî entegrasyondan geçmektedir.